

УДК 340.13 + 347.97/99(477)
DOI <https://doi.org/10.32782/pdu.2025.2.7>

О. В. Старчук

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
Волинського національного університету імені Лесі Українки

Д. О. Кривенко

здобувач освіти четвертого року навчання
першого (бакалаврського) рівня вищої освіти юридичного факультету
Волинського національного університету імені Лесі Українки

ВИКОНАВЧИЙ НАПИС ЯК ЗАСІБ ЗАХИСТУ ПОРУШЕНИХ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ НОТАРІУСОМ

У статті здійснено комплексний аналіз сутності та специфіки вчинення нотаріусом виконавчого напису як дієвого інструменту нотаріального захисту порушених цивільних прав, який поєднує в собі як матеріально-правові так і процесуально-правові аспекти та забезпечує ефективний і оперативний захист прав стягувача, зменшуючи навантаження на суд. Аналіз чинного законодавства про нотаріат та міжнародних договорів свідчить про значні колізії та прогалини у регулюванні питання виконання виконавчих написів нотаріусів, особливо у контексті міжнародного співробітництва. Розглянуто проблему, що виникає у зв'язку з виконанням нотаріальних виконавчих написів за межами юрисдикції України та виконанням іноземних виконавчих написів в Україні. Розбіжності між нормами національного законодавства та міжнародними зобов'язаннями призводять до невизначеності у правовому режимі виконавчих написів, ускладнюють процес їх виконання за кордоном та нівелюють їхню ефективність як інструменту позасудового стягнення заборгованості. Проаналізовано колізійну ситуацію, за якої виконавчий напис, будучи позасудовим актом, може не мати прямої виконавчої сили на території іноземних держав, де визнання та виконання потребує судового рішення, аналогічного судовому наказу та надано пропозиції щодо її вирішення. Це особливо актуально в контексті зростання міжнародних економічних відносин та необхідності забезпечення ефективного захисту прав кредиторів у транскордонних спорах. Обґрунтовано, що для вирішення цих проблем необхідне комплексне реформування законодавства про нотаріат, включаючи уніфікацію норм, імплементацію міжнародних стандартів, чітке визначення процедури виконання виконавчих написів, посилення міжнародного співробітництва та підвищення кваліфікації нотаріусів з міжнародного права. Окрім цього, приділено увагу процесуальному порядку вчинення виконавчого напису нотаріусом у контексті самостійного нотаріального провадження.

Ключові слова: виконавчий напис, нотаріус, захист цивільних прав, стягнення, вчинення нотаріальних дій, міжнародний виконавчий процес.

Постановка проблеми. Динаміка цивільних правовідносин зумовлює важливість ефективного захисту порушених прав, зокрема через альтернативні (позасудові) механізми, одним з яких є нотаріальний виконавчий напис. Попри доктринальне дослідження проблеми захисту суб'єктивних цивільних прав нотаріусом, особливої актуальності набуває проблема виконання нотаріальних виконав-

чих написів за межами юрисдикції України та виконанням іноземних виконавчих написів в Україні. Розв'язання проблеми визначення правової природи виконавчого напису як засобу захисту порушених цивільних прав та аналіз перешкод його виконання за межами України важливе для поглиблення знань про захисну функцію нотаріату, удосконалення законодавства про нотаріат, підвищення ефектив-

ності захисту порушених прав та уніфікації нотаріальної практики.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теоретичною основою для проведення дослідження стали наукові праці А. С. Амеліної, Н. В. Безсмертною, О. І. Демченко, Ю. В. Желіховської, Г. Ю. Кіраль, М. М. Мальського, Ю. В. Нікітіна, А. Г. Серветник, Л. С. Сміян, І. І. Строкач, С. Я. Фурси, П. Г. Хоменко та ін.

Метою статті є комплексне дослідження виконавчого напису як засобу захисту порушених прав, його сутності, порядку вчинення та чинності за межами юрисдикції України.

Для досягнення поставленої мети, необхідно вирішити такі **завдання**:

- здійснити загальнотеоретичну характеристику виконавчого напису нотаріуса;
- з'ясувати випадки застосування виконавчого напису нотаріусом;
- охарактеризувати загальний порядок вчинення виконавчого напису нотаріусом на території України;
- проаналізувати проблему виконання виконавчих написів за кордоном;
- сформулювати висновки й пропозиції щодо внесення змін і доповнень до законодавства про нотаріат щодо вчинення виконавчих написів нотаріусом.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Відповідно до ст. 18 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України), однією із форм захисту порушених цивільних прав, що здійснюється нотаріусом, є вчинення виконавчого напису на борговому документі [1]. Застосування цієї процедури регламентується Законом України «Про нотаріат», який визначає випадки та порядок його реалізації [2].

Нотаріальна форма захисту цивільних прав здійснюється в межах спеціалізованого процесуального порядку – нотаріального процесу, який визначається у доктрині як інтегрована сукупність процесуальних дій, що здійснюються нотаріусом та іншими уповноваженими суб'єктами нотаріального процесу у встановленому законодавством порядку. Ці дії спрямовані на засвідчення безспірних прав та фактів, а також на вчинення інших нотаріальних дій з метою надання їм юридичної вірогідності.

Аналізуючи правову природу нотаріального провадження, ключовим аспектом виступає його безспірний характер. На відміну від судового процесу, який ініціюється для розв'язання вже існуючих правових розбіжностей, нотаріальна процедура спрямована на завчасне попередження потенційних спорів. З огляду на це, нотаріат нерідко постає як засіб превенції правових спорів, що зумовлюється певною подібністю між його функціями та діяльністю судових органів. Ця схожість особливо помітна у процедурах нотаріального вчинення виконавчих написів та судового наказного провадження, які, як зазначає С. Я. Фурса, мають спільну сутність [3, с. 387].

На законодавчому рівні офіційне визначення поняття «виконавчий напис» відсутнє. Проте, на нашу думку, найбільш релевантною є доктринальна дефініція, запропонована Н. В. Безсмертною, Ю. В. Желіховською, які визначають виконавчий напис нотаріуса як засвідчення нотаріальним органом факту існування безспірної заборгованості між боржником і стягувачем, що супроводжується розпорядженням про примусове стягнення цієї заборгованості з боржника на підставі документів, які підтверджують відповідні безспірні зобов'язання [4, с. 158; 5, с. 124].

Альтернативний підхід до визначення поняття «виконавчий напис» пропонує С. Я. Фурса, розглядаючи його через призму змістового наповнення. Згідно із трактуванням авторки, матеріально-правовий аспект виконавчого напису полягає у засвідченні факту невиконання договірних зобов'язань однією зі сторін правочину. Водночас, процесуально-правовий зміст виконавчого напису вбачається у підтвердженні безспірності цього факту та наданні оригіналам документів, що фіксують заборгованість, виконавчої сили [3, с. 335].

Однак, зазначена інтерпретація викликає критичні зауваження в юридичній літературі, оскільки, на думку Л. С. Сміян, Ю. В. Нікітіна, П. Г. Хоменко вона обмежує сферу застосування виконавчого напису, адже останній використовується не лише для стягнення заборгованості, що виникає з нотаріально посвідчених правочинів [6].

Безпосередня перевага застосування виконавчого напису як засобу захисту порушених цивільних прав полягає у його високій ефективності та оперативності. Цей механізм, зауважує А. Г. Серветник, дозволяє у стислі терміни задовольнити законні вимоги стягувача та сприяє зменшенню навантаження на судову систему шляхом скорочення кількості справ, що підлягають судовому розгляду [7, с. 78].

Важливо підкреслити, вказує О. Демченко, що однією з визначальних особливостей виконавчого напису є відсутність процедури його оскарження в межах нотаріального провадження, що зумовлено принципом безспірності останнього. А тому, єдиним правовим механізмом для боржника у випадку незгоди з вимогою про виконання зобов'язання залишається звернення до суду з позовом про визнання виконавчого напису таким, що не підлягає виконанню [8, с. 15].

Здійснення виконавчих написів має чітко окреслені межі, що визначаються нормативно-правовими актами Кабінету Міністрів України. Зокрема, Постановою Кабінету Міністрів України від 29 червня 1999 року № 1172 було затверджено Перелік документів, на підставі яких стягнення заборгованості здійснюється у безспірному порядку шляхом вчинення виконавчих написів нотаріусами (надалі – Перелік). Зазначений Перелік містить вичерпний перелік підстав для вчинення виконавчого напису, які не підлягають розширеному тлумаченню. Згідно з Переліком виконавчий напис може застосовуватись до таких категорій зобов'язань: зобов'язання, що виникають з нотаріально посвідчених правочинів; заборгованість, що впливає з відносин, пов'язаних з авторським правом; заборгованість батьків або осіб, які їх замінюють, щодо утримання дітей у закладах освіти; заборгованість батьків або осіб, які їх замінюють, щодо утримання дітей та підлітків у загальноосвітніх школах і професійно-технічних училищах соціальної реабілітації; заборгованість за диспашею; заборгованість військовослужбовців, звільнених з військової служби, та військовозобов'язаних після закінчення зборів; зобов'язання, що виникають з договорів лізингу, які передбачають

безспірне повернення об'єктів лізингу; заборгованість з орендної плати за користування державним та комунальним майном; заборгованість за векселями, опротестованими нотаріусами у встановленому законодавством порядку; заборгованість за аграрними розписками; заборгованість з виплати дивідендів у разі їх виплати через депозитарну систему України [9].

Процедура підтвердження безспірності вимоги передбачає подання стягувачем нотаріусу певного пакету документів. На підставі їхнього аналізу нотаріус робить висновок про відсутність спору між сторонами зобов'язання. Перелік документів, необхідних для вчинення виконавчого напису, визначено на законодавчому рівні вищезазначеною Постановою Кабінету Міністрів України від 29 червня 1999 року № 1172.

При визначенні строку вчинення виконавчого напису необхідно керуватися загальними правилами обчислення строків, закріпленими у ст. 253 ЦК України, відповідно до якої перебіг строку починається на наступний день після виникнення права вимоги [1].

Доцільно зауважити, що строк, пропущений стягувачем, навіть з поважних причин, не може бути поновлений нотаріусом на власний розсуд. У такому разі нотаріус зобов'язаний роз'яснити стягувачу (кредитору) його право звернутися до суду з позовом про поновлення пропущеного строку.

Під час вчинення виконавчого напису нотаріус перевіряє дотримання таких умов: відповідність заявленої вимоги видам заборгованості, визначеним у Переліку; повнота та належне оформлення документів, передбачених Переліком; підтвердження поданими документами безспірності заборгованості боржника перед стягувачем та факту прострочення виконання зобов'язання; відсутність спору між заінтересованими особами; дотримання встановлених законодавством строків для вчинення виконавчого напису.

Згідно з п. 1.4 гл. 16 Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, нотаріальне вчинення виконавчого напису здійснюється незалежно від місця виконання вимоги, місцезнаходження боржника чи стягувача [10].

Виконавчий напис є одним із позасудових інструментів стягнення заборгованості. Його юридична чинність настає з моменту реєстрації у відповідному реєстрі нотаріальних дій, про що обов'язково зазначається в тексті документа із присвоєнням унікального реєстраційного номера.

Резолютивна частина виконавчого напису нотаріуса є ключовим елементом документа, оскільки вона містить конкретне визначення способу відновлення порушеного права стягувача боржником.

У свою чергу, І. І. Строкач вказує на подібність структури та функціонального призначення резолютивної частини виконавчого напису до судового рішення [11, с. 128–138].

Аналіз чинного законодавства, зокрема Законів України «Про нотаріат» [2], «Про виконавче провадження» [12], Наказу Міністерства юстиції України від 22 грудня 2012 р. № 296/5 «Про затвердження Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України» [10] виявляє певні колізії у регламентації змісту виконавчого напису.

Так, Закон України «Про нотаріат», визначаючи перелік відомостей, що мають бути включені до виконавчого напису, не містить вимоги щодо обов'язкового зазначення ідентифікаційного коду юридичної особи в ЄДРПОУ, реєстраційного номера облікової картки платника податків стягувача та боржника, натомість передбачаючи зазначення найменування, адреси, дати та місця народження боржника (для фізичних осіб), місця роботи (для фізичних осіб), номерів рахунків у банківських установах (для юридичних осіб) [2].

Водночас, Закон України «Про виконавче провадження» акцентує увагу на необхідності включення резолютивної частини до виконавчого документа, що не знайшло відображення у нормах Закону України «Про нотаріат» [12].

Виконавчий напис нотаріуса може виступати підставою для ініціювання міжнародного виконавчого процесу. Хоча міжнародне виконання переважно стосується судових рішень, ухвалених в Україні за участю іноземного елемента, існує можливість застосування цієї процедури

і до рішень, де іноземний елемент відсутній, але активи боржника знаходяться за межами України.

Однак, слід зазначити, що виконавчий напис, маючи позасудову природу, може не мати прямої юридичної сили на території інших держав, де для його визнання та виконання необхідне рішення судового органу, аналогічне судовому наказу. Наприклад, для примусового виконання в Республіці Польща виконавчого напису нотаріуса щодо аліментного договору, у випадку, коли боржником є громадянин Польщі, потрібне його попереднє визнання польським судом.

У зв'язку з цим, заслуговує на увагу запропоноване М. М. Мальським визначення поняття «визнання нотаріального акта в іноземній державі» як процедури, передбаченої міжнародними домовленостями та внутрішнім законодавством, що полягає у прирівнянні нотаріального документа до аналогічного національного офіційного документа, або його спрощеній (апостиль) чи повній легалізації. У випадках, коли документ стосується зобов'язань громадянина цієї держави, процедура визнання має здійснюватися судом цієї держави. А тому, виконавчий напис, виданий в Україні, потребує проходження процедури легалізації через судові органи іноземної держави, що суттєво ускладнює процес стягнення та фактично нівелює мету вчинення такого напису [13, с. 52–53].

Аналогічну проблему описує А. Г. Серветник, зазначаючи, що нормальне функціонування механізму стягнення за диспашею у нотаріальному порядку можливе лише за умови, що всі зацікавлені сторони перебувають на території України. Якщо хоча б одна сторона знаходиться за кордоном, ситуація ускладнюється, оскільки виконавчий напис нотаріуса, на відміну від судового рішення, не має автоматичного визнання в інших державах. Отже, порядок виконання української диспаші за кордоном визначається статусом цього документа в конкретній країні, де вимагається виконання [14, с. 108].

З наукової точки зору, виконання нотаріального акта з виконавчим написом на території іншої держави можливе лише за

наявності відповідної норми в міжнародному договорі. За його відсутності вчинення виконавчого напису нотаріусом на договорі з іноземним суб'єктом є юридично неможливим.

Для врегулювання цього питання, зауважують Г. Ю. Кіраль, А. С. Амеліна при оформленні аліментних договорів з іноземними громадянами чи юридичними особами, нотаріусу необхідно оформлювати виконавчий напис у формі, що відповідає законодавству держави, де цей акт буде пред'явлено до виконання, за умови, що це не суперечить правовим нормам України [15, с. 84].

Відповідно до абз. 2 ст. 58 Регламенту Ради ЄС, документ, що подається для виконання, повинен відповідати вимогам, встановленим для його оригіналу в державі-члені Європейського Союзу, де він був виданий [16].

На жаль, вказує М. М. Мальський, національне законодавство України досі містить прогалини у регулюванні виконання виконавчих написів, виданих українськими нотаріусами, і абсолютно не врегульовує питання визнання виконавчих написів, вчинених іноземними нотаріусами [17, с. 124].

Таким чином, аналіз чинного законодавства про нотаріат та міжнародних договорів свідчить про значні колізії та прогалини у регулюванні питання виконання виконавчих написів нотаріусів, особливо у контексті міжнародного співробітництва. Існують розбіжності між положеннями норм національного законодавства з міжнародними зобов'язаннями, що призводить до невизначеності у правовому режимі виконавчих написів, ускладнює процес їх виконання за кордоном та нівелює їхню ефективність як інструменту позасудового стягнення заборгованості.

Проаналізувавши вищезазначені неузгодженості, сформуємо пропозиції щодо їхнього усунення:

1. Уніфікація законодавства (внесення змін до Законів України «Про нотаріат», «Про виконавче провадження» з метою узгодження їхніх положень щодо вимог до змісту виконавчого напису, порядку його видачі та виконання).

2. Імплементация міжнародних норм (приведення національного законодавства у відповідність до міжнародних договорів, ратифікованих Україною, зокрема стандартів ЄС, шляхом внесення змін щодо визнання та виконання виконавчих написів, виданих в інших державах).

3. Визначення процедури виконання (на законодавчому рівні необхідно чітко визначити процедуру та вимоги до виконання в Україні виконавчих написів, вчинених іноземними нотаріусами, з урахуванням міжнародних стандартів та практики).

4. Міжнародне співробітництво (покращити співпрацю з іншими державами у сфері правової допомоги з метою спрощення процедури визнання та виконання виконавчих написів шляхом укладання двосторонніх договорів).

5. Підвищення кваліфікації нотаріусів (забезпечити підвищення кваліфікації нотаріусів з питань міжнародного права та особливостей виконання виконавчих написів у транскордонних ситуаціях).

Висновки. Виконавчий напис нотаріуса є важливим інструментом захисту порушених цивільних прав, який поєднує в собі як матеріально-правові так і процесуально-правові аспекти та забезпечує ефективний і оперативний захист прав стягувача, зменшуючи навантаження на суд. Однак, існують значні проблеми, пов'язані з виконанням нотаріальних виконавчих написів за межами України та виконанням іноземних виконавчих написів на території України. Колізійна ситуація, коли виконавчий напис, будучи позасудовим актом, може не мати прямої виконавчої сили в інших країнах, потребує врегулювання. Це особливо актуально в контексті зростання міжнародних економічних відносин та необхідності забезпечення ефективного захисту прав кредиторів у транскордонних спорах.

Для вирішення цих проблем необхідне комплексне реформування законодавства про нотаріат, включаючи уніфікацію норм, імплементацию міжнародних стандартів, чітке визначення процедури виконання виконавчих написів, посилення міжнародного співробітництва та підвищення кваліфікації нотаріусів з міжнародного права.

Список використаної літератури:

1. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40–44. Ст. 356.
2. Про нотаріат: Закон України від 02 вересня 1993 р. № 3425-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3425-12#Text>
3. Фурса С. Я. Теорія нотаріального процесу: науково-практичний посібник. Київ : Алерта; Центр учбової літератури, 2012. 920 с.
4. Желіховська Ю. В. Виконавчий напис як засіб захисту цивільних прав нотаріусом. *Мала енциклопедія нотаріуса*. 2011. № 5(59). С. 157–160.
5. Безсмертна Н. В. Виконавчий напис як один із способів захисту суб'єктивних цивільних прав. *Юридичні науки*. 2007. № 74–76. С. 123–126.
6. Нотаріат в Україні: навч. посіб. / [Л. С. Сміян, Ю. В. Нікітін, П. Г. Хоменко]; за ред. Ю. В. Нікітіна. К. : КНТ, 2008. 680 с.
7. Серветник А. Г. Виконавчий напис нотаріуса як спосіб реалізації нотаріальної форми захисту цивільних прав: дис. ... д-ра філософії в галузі права: 081. Київ, 2020. 232 с.
8. Демченко О. І. Виконавчий напис нотаріуса як позасудова форма захисту цивільних прав та законних інтересів. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 3. С. 15–20.
9. Перелік документів, за якими стягнення заборгованості провадиться у безспірному порядку на підставі виконавчих написів нотаріусів: затв. постановою Кабінету Міністрів України від 29 червня 1999 р. № 1172. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1172-99-%D0%BF#Text>
10. Про затвердження Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України: затв. наказом Міністерства юстиції України від 22 лютого 2012 р. № 296/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0282-12#Text>
11. Строкач І. І. Виконавчий напис нотаріуса: законодавчі проблеми регламентації взаємодії нотаріуса і виконавця відповідно щодо процедури його вчинення та виконання даного виконавчого документа. *Судова апеляція: Цивільне право та цивільний процес*. 2017. № 03(48). С. 128–138.
12. Про виконавче провадження: Закон України від 02 червня 2016 р. № 1404-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19#Text>
13. Мальський М. М. Співвідношення міжнародного виконавчого та міжнародного цивільного процесу. *Правова позиція*. 2021. № 2(31). С. 50–54.
14. Серветник А. Г. Диспаша як підстава стягнення заборгованості за виконавчим написом нотаріуса: матеріали VII наукових читань присвячених пам'яті академіка В. В. Копейчикова. (Київ, 17 листопада 2017 р.). Київ, 2017. С. 106–108. URL: <https://elar.navs.edu.ua/jspui/handle/123456789/15069>
15. Кіраль Г. Ю., Амеліна А. С. Особливості стягнення аліментів на дитину за аліментним договором. *Актуальні проблеми приватного права: зб. тез Всеукр. студ. наук.-практ. Інтернет-конф. Ірпінь: Університет державної фіскальної служби України*, 2019. С. 82–85.
16. Регламент Ради ЄС про юрисдикцію, визнання та виконання рішень з цивільних та торгових (комерційних) справах від 12 грудня 2012 р. № 1215/2012. URL: <http://data.europa.eu/eli/reg/2012/1215/oj>
17. Мальський М. М. Визнання та приведення до виконання виконавчого напису іноземного нотаріуса в Україні як елемент міжнародного виконавчого процесу. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2019. Сер. Право. Вип. 55. Т. 1. С. 123–127.

Starchuk O., Kryvenko D. The notarial enforcement writ as a means of protecting violated civil rights

This article presents a comprehensive analysis of the nature and legal specifics of the notarial enforcement writ as an effective instrument of extrajudicial protection of violated civil rights. Issued by a notary, the enforcement writ combines both substantive and procedural legal elements and serves as a mechanism for the expedited and efficient protection of the creditor's rights, thereby reducing the burden on the judiciary. An examination of current national legislation on notaries and applicable international treaties reveals significant conflicts and gaps in the regulation of notarial enforcement writs, particularly in the context of cross-border legal cooperation. The article explores the challenges associated with the enforcement of Ukrainian notarial writs beyond the jurisdiction of Ukraine, as well as the recognition and enforcement of foreign notarial

enforcement documents within Ukraine. Discrepancies between domestic legal norms and international obligations create legal uncertainty regarding the status of notarial enforcement writs, hinder their enforceability abroad, and diminish their effectiveness as a tool for extrajudicial debt recovery. Special attention is given to the legal conflict wherein a notarial enforcement writ, being an extrajudicial act, may lack direct enforceability in foreign jurisdictions, where recognition and enforcement often require a court order akin to a court-issued enforcement order. The article provides recommendations for resolving this issue. This matter is particularly relevant in light of the growing volume of international economic relations and the necessity to ensure effective creditor protection in cross-border disputes. The article argues that a comprehensive reform of notarial legislation is essential, including the harmonization of legal norms, implementation of international standards, clear procedural rules for the issuance and enforcement of notarial writs, enhanced international cooperation, and improved training of notaries in international law. Additionally, the article examines the procedural aspects of issuing a notarial enforcement writ within the framework of autonomous notarial proceedings.

Key words: *notarial enforcement writ, notary, protection of civil rights, debt recovery, notarial acts, international enforcement proceedings.*